

Danish scientific journal
DSJ

№35/2020

ISSN 3375-2389

Vol.3

The journal publishes materials on the most significant issues of our time. Articles sent for publication can be written in any language, as independent experts in different scientific and linguistic areas are involved.

The international scientific journal “Danish Scientific Journal” is focused on the international audience. Authors living in different countries have an opportunity to exchange knowledge and experience.

The main objective of the journal is the connection between science and society. Scientists in different areas of activity have an opportunity to publish their materials. Publishing a scientific article in the journal is your chance to contribute invaluable to the development of science.

Editor in chief – Lene Larsen, Københavns Universitet

Secretary – Sofie Atting

- Charlotte Casparsen – Syddansk Erhvervsakademi, Denmark
- Rasmus Jørgensen – University of Southern Denmark, Denmark
- Claus Jensen – Københavns Universitet, Denmark
- Benjamin Hove – Uddannelsescenter Holstebro, Denmark
- William Witten – Iowa State University, USA
- Samuel Taylor – Florida State University, USA
- Anie Ludwig – Universität Mannheim, Germany
- Javier Neziraj – Universidade da Coruña, Spain
- Andreas Bøhler – Harstad University College, Norway
- Line Haslum – Sodertorns University College, Sweden
- Daehoy Park – Chung Ang University, South Korea
- Mohit Gupta – University of Calcutta, India
- Vojtech Hanus – Polytechnic College in Jihlava, Czech Republic
- Agnieszka Wyszynska – Szczecin University, Poland

Also in the work of the editorial board are involved independent experts

1000 copies

Danish Scientific Journal (DSJ)

Istedgade 104 1650 København V Denmark

email: publishing@danish-journal.com

site: <http://www.danish-journal.com>

CONTENT

CULTURAL SCIENCES

- Zhanabaev K., Kulumzhanov N.**
REFLECTION OF THE SUBJECT AND SPIRITUAL WORLD
OF THE EAST AND WEST IN ANCIENT TURKISH EPIC
TRADITION 3
- Popova N., Lemeshenko G.**
TO THE BOOK AND DAY OF THE BOOK.....8

HISTORICAL SCIENCES

- Vasilchenko O.**
HISTORIOGRAPHIC REVIEW OF ASIAN IMMIGRATION
IN THE RUSSIAN FAR EAST IN THE SECOND HALF OF
THE XIX - THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY 11
- Kalinichenko V.**
LAND COMMUNITY - ALTERNATIVE TO LARGE
AGRICULTURAL ENTERPRISES 13
- Parkhomenko V.**
THE ARMED CONFRONTATION OF THE UPR AND THE
VOLUNTARY ARMY (SEPTEMBER-NOVEMBER 1919) IN
THE MEMOIRS OF CONTEMPORARIES 17
- Pustыrev P.**
TESTS OF THE T-34 TANK ARMOR AT THE ARTILLERY
RANGE OF THE KRASNOE SORMOVO PLANT # 112»
DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR.....21

PEDAGOGICAL SCIENCES

- Azanova Y., Fedoseeva E.**
SOCIO-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF EDUCATIONAL
BEHAVIOR OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN WITH
AUTISM SPECTRUM DISORDERS IN THE SYSTEM OF
INTERACTION " TEACHER-STUDENT».....25
- Batyrallyev A.**
SOME QUESTIONS OF TEACHING EPOS "MANAS" IN
SCHOOL 29
- Zhaksylykova G., Shaykhslamova S.**
DISTANCE LEARNING: EFFECTIVE FEEDBACK AS A KEY
CONDITION FOR ITS SUCCESS 32
- Kovalenko S.**
POTENTIAL OF PRACTICE-ORIENTED FORMS AND
METHODS OF TRAINING AIMED AT FORMING A
POSITIVE MOTIVATIONAL ATTITUDE TOWARDS
PEDAGOGICAL ACTIVITY FOR FUTURE ENGINEERS-
EDUCATORS.....35
- Ivanenko M., Koroleva S.**
SOCIAL PARTNERSHIP AS AN ASPECT OF PRESCHOOL
EDUCATION WITH PARENTS OF PUPILS 41
- Ogoltsova E., Fateeva Yu.**
THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF
THE PREPAREDNESS OF FUTURE CARERS FOR
INTERACTION WITH PRESCHOOL CHILDREN IN THE
PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING.....44
- Rudenko L.**
PECULIARITIES OF SYMBOLISM IN THE DRAMATIC
WORK OF OLEKSANDRA OLEY «ON THE ROAD IN THE
TALE» 47
- Tymoshchuk N.**
FOREIGN LANGUAGE TEACHING AT THE AGRARIAN
HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS 52
- Ogoltsova E.G., Frolova N.V.**
INDEPENDENT WORK IN THE PROCESS OF TRAINING
AS A PEDAGOGICAL PROBLEM 55

PHILOLOGICAL SCIENCES

- Gurska L.**
THE ROLE OF MOTIVATION IN LEARNING UKRAINIAN
AS A FOREIGN LANGUAGE 59

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

- Chyzhma D., Onyschenko Ya.**
EMOTIONAL CONDITION AS A PREREQUISITE OF
INTERNAL-PERSONAL CONFLICT IN ADOLESCENT
AGE.....62
- Mykhalchenko N., Vdovichenko R.**
PSYCHODIAGNOSTIC FEATURES PATRIOTIC
REFLECTION OF PERSONALITY.....66

Kalinichenko V.*Kharkiv State Academy of Culture, Doctor of History,
Associate Professor of the Department of History,
Museum Studies and Monuments
Ukraine, Kharkov***ЗЕМЕЛЬНА ГРОМАДА – АЛЬТЕРНАТИВА ВЕЛИКИМ АГРОПІДПРИЄМСТВАМ****Калініченко В.В.***Харківська державна академія культури, доктор історичних наук, доцент кафедри історії, музеєзнавства та пам'яткознавства
Україна, Харків***Abstract**

In article the land community of the Ukrainian SSR (1922–1930) as co-operative society of vertical type is considered and advantages of such form of managing in agrarian sector of economy are proved.

Анотація

Розглядається земельна громада УСРР (1922–1930 рр.) як кооператив вертикального типу й доводяться переваги такої форми господарювання в аграрному секторі економіки.

Keywords: peasants, land community, vertical co-operative society.

Ключові слова: селяни, земельна громада, кооператив вертикального типу.

В аграрному секторі сучасної України почали створюватися великі приватні господарства на орендованих земельних паях селян, в яких працюють наймані працівники. Одноосібні селянські господарства зникають, разом з ними селяни як соціальна верства. Щоб зберегти селянство, необхідно зберегти індивідуальне селянське господарство (селянський двір). Селянський двір може бути конкурентоспроможним в сучасних ринкових умовах, шляхом об'єднання в кооператив вертикального типу (де зберігаються селянські господарства як самостійні виробничі одиниці) й сповна використовувати всі переваги великого господарства. Таке об'єднання матиме економічний і соціальний ефект. До організаційно-виробничої форми кооперативу вертикального типу наближалась земельна громада. Земельна громада (далі – земгромада) – поземельно-господарський і соціальний інститут, що існував в 1922–1930 рр. на селі Наддніпрянської України. Під час суцільної колективізації селянських господарств земгромада була знищена більшовицьким режимом.

Земельна громада опинилась поза увагою дослідників. Водночас в історіографії праць про земельну громаду небагато, її діяльність висвітлена недостатньо [13, 14]. На початку XXI ст. побачили світ дослідження про діяльність земельної громади в українському селі в 1920-х роках. У дослідженні В. В. Бойка проаналізовано діяльність земельних громад Кримської РСР у 1922–1930 рр. (яка тоді входила до складу РСФРР), зокрема автор зауважує, що земельні громади були повноправними господарями села, вони відіграли позитивну роль як інститут самоорганізації і кооперації селянства [2]. В. М. Мацюцький розглянув земельно-передільну діяльність земельних громад Лівобережної України, розкрив соціальне значення зрівняльних переділів землі [18, 19, 20]. Окремі сюжети і факти про

діяльність земельних громад УСРР ми можемо зустріти в роботах І. Г. Верховцевої, О. І. Ганжі, Г. Т. Капустян, Ю. В. Котляра, І. В. Рибак, Л. С. Скотнікової [3, 4, 16, 22, 25]. Аналіз наукової літератури засвідчує, що досі залишається маловивченим питання про кооперативні можливості земгромад Наддніпрянської України в 1922–1930 рр. Автор ставить за мету дослідити кооперативні можливості земгромад Наддніпрянської України в 1922–1930 рр.

Земельна громада – земельно-господарське об'єднання селянських господарств, яке було юридично оформлено Земельним Кодексом УСРР 1922 р. [12, ст. 10]. Земельна громада була ліквідована в 1930 р. під час проведення політики суцільної колективізації сільського господарства [23, с. 465–466]. В 1922–1930 рр. селяни УСРР могли користуватися землею тільки у складі земельної громади, тому її роль у господарському житті села була дуже важливою.

Зокрема не досліджені кооперативні можливості цього поземельного інституту. В літературі висловлюється думка, що заперечує кооперативну діяльність земельної громади й, таким чином, її перспективні можливості [32, с. 117]. Справа в тому, що у вітчизняній історіографії міцно закріпилася марксистсько-ленінська догма про можливість розвитку сільського господарства лише двома шляхами: або капіталістичним – через створення великих приватновласницьких господарств, або через колективізацію – створення великих колективних господарств. Але був третій шлях, який передбачав збереження трудового селянського господарства і заперечував економічну доцільність суцільної колективізації [6, с. 321]. Цю концепцію розробив О. В. Чаянов та його однодумці по організаційно-виробничій школі [30]. Процес кооперу-

вання, згідно з О. В. Чайновим, дозволяв, не руйнуючи трудового селянського господарства, виокремити з його організаційно-виробничої будови й організувати, на засадах великого виробництва, ті галузі або операції, які неможливо, або неефективно виконувати одноосібно. Це б забезпечувало б безсумнівний економічний ефект у масштабах великого виробництва. Створювалася така система вертикально організованого кооперативного господарювання, де самі селяни, згідно з власними інтересами та реальними можливостями, визначали ступінь і форми великого громадського виробництва. При цьому зберігалось трудове селянське господарство, що дуже важливо із соціальної точки зору. Отже, на думку О. В. Чайнова та його однодумців, вертикальний кооператив – це передусім союз господарств, в якому селянське господарство залишалося непорушним. Вертикальна кооперація – це співтовариство окремих виробників, які лише делегують ту частину господарських справ кооперативу, де велика форма господарювання ефективніша, ніж дрібна [30]. О. В. Чайнов розробив й обґрунтував теорію диференційних оптимумів, згідно з якою в різних галузях сільськогосподарського виробництва оптимальні розміри господарства різні. Тому постановка питання про перевагу великого або недоліки малого господарства є безпредметною [31].

Земельна громада була найпростішою, елементарною формою такого вертикального кооперативу. Це відзначали дослідники в 1920-х рр. [5, с. 98; 11, с. 16; 21, с. 15; 24, с. 11; 26, с. 105; 28, с. 9], але, крім констатації цього факту, спеціального дослідження вони не провели, а з розгорнутим суцільної колективізації про кооперативні можливості земельної громади стало писати неможливо, і ця тема зникла зі сторінок наукових видань. О. В. Чайнова та його однодумців більшовики репресували, їхні погляди в радянській історіографії були оголошені антинауковими.

Необхідною умовою для зміцнення і розвитку селянських господарств є самодіяльність самих трудівників села. Всі заходи з поліпшення землекористування, агрокультури тощо могли мати бажані наслідки в разі їх організованого проведення всіма господарями даного села. Окрім того, на селі завжди були певні роботи, які необхідно виконувати гуртом. Звідси виникла необхідність створення земельно-господарської організації, що об'єднувала б усі селянські двори, – земельної громади. Земельна громада набувала прав юридичної особи з моменту реєстрації її статуту в райвиконкомі [12, ст. 49; 29, Ф. 27, оп. 9, спр. 698, арк. 6].

На земельну громаду поклали важливі функції, зокрема й ті, що передбачали спільні дії членів громади. Зокрема, громада встановлювала порядок землекористування, організувала й утілювала в життя заходи по меліорації і культивуваці непридатних для сільського господарства земель, заліснювала піски та яри, влаштовувала ставки; розробляла правила випасу худоби на громадському вигоні і регулювала використання толоки; встановлювала й змінювала сівозмину при землеустрої об'єднання;

стежила за дотриманням окремими громадянами чистоти посіву в односортних масивах; організувала боротьбу з бур'янами й шкідниками сільського господарства; сприяла поширенню агрономічних, ветеринарних, зоотехнічних знань серед селян; організувала злучні пункти і стежила за доцільним використанням громадських племінних тварин; керувала виробництвом на громадських млинах, крупорушках, олійницях; організувала роботу прокатних пунктів сільськогосподарського реманенту, всього того, що необхідне в повсякденному господарстві селянина й яке було складно або неможливо виконати одному господарству [29, Ф. 27, оп. 9, спр. 14, арк. 3–6]. Щоб змусити окремі двори недбайливих господарів дотримувати встановлених у громаді порядків, земгромада мала певні адміністративні важелі впливу на своїх членів. Серед таких важелів можна назвати систему штрафів та громадський бойкот. Авторитет громади спирався не лише на статті Земельного Кодексу і статуту, але й на звичаєве право.

Для виконання своїх функцій громади акумулювали значні кошти. Кошти, здебільшого, надходили з прибутків від здавання в оренду земель земгромади, доходів від промислових закладів й внесків членів громади. Пересічний розмір бюджету однієї громади в 1925/26 р. господарчому році становив 818 крб. [27]. Для порівняння ринкова вартість дійної корови в 1925 р. становила 80 крб., а робочого коня – 120 крб. [1, с. 17, 23].

Найголовнішим зобов'язанням земгромади було стежити за раціональними і доцільними використанням земельних угідь. Намагаючись знайти вихід з незручностей існуючих форм землекористування, селяни у 1920-х рр. звернули увагу на багатопільні сівозміни в земгромадах. Сільськогосподарські дослідні станції України ще наприкінці XIX ст. розробили системи оптимальних сівозмін для кожного регіону. Але, щоб селянські господарства мали змогу дотримувати певних сівозмін, необхідно було провести землеустрій. Земля громади поділялася на кілька полів, залежно від системи сівозміни. На Поліссі та в Лісостепу найдоцільнішою системою була чотирьохпільна, а в Степу – шестипільна. У кожному полі господарству відводили ділянку, яку воно використовувало постійно. Таким чином, кількість смуг у господарстві різко зменшувалася, а далекоземелля ліквідувалося утворенням виселків або поділом великих громад на менші.

Сівозмину, організована в земгромаді, дозволяла докорінно реорганізувати систему рільництва, знищити відстале трипільля і рябопільля, встановити правильне чергування культур, завести однорідні посіви і просапні культури, відкривала великі можливості для спільного застосування складної сільськогосподарської техніки, зокрема й тракторів. Урожайність і валові збори сільськогосподарських культур значно збільшувалися. При цьому на шляхах цієї сівозміни перспективу розвитку мали всі члени громади, а не лише багатоземельні, як при відрубній або хуторській системах. Це було дуже важливо із соціальної точки зору. Разом з тим, на відміну від

колективної форми землекористування, при багатопільній громадській сівозміні зберігався селянський двір як самостійний суб'єкт господарювання, тут дуже вдало поєднувалися громадські й особисті інтереси. Саме тому із середини 1920-х рр. перехід до громадської багатопільної сівозміни при землевпорядженні селянських земель ставав масовим. У 1928 р. Всеукраїнська нарада завідувачів окремуправління зазначала: «Основною формою організації земельної площі за звітний період є організація громадських сівозмін» [29. Ф. 27, оп. 10, спр. 701, арк. 110]. На 1 жовтня 1927 р. в Україні вже існувало 10 тис. землевпоряджених земгромад, тобто 25% від їх загальної кількості громад у республіці. З них 2,4 тис. перейшли до громадських сівозмін на площі 2,9 млн га [7, с. 26], а наприкінці 1928 р. громадські сівозміни були поширені на площі 10 млн га, тобто майже на третині селянських земель республіки [7, с. 41]. Догляд за дотриманням громадської сівозміни окремими дворами здійснювала земельна громада.

Необхідно зазначити, що розмах землевпорядження селянських земель в Україні в другій половині 20-х рр. ХХ ст. значно випереджував розвиток інших агрокультурних заходів, що деякою мірою знижувало господарську ефективність громадських сівозмін. Причини недотримання сівозмін різні: відсутність достатньої кількості робочої худоби в бідніших членів громади, нестача насіння сіяних трав, неорганізованість збуту продукції просапних культур тощо.

Уведення багатопільних громадських сівозмін відкривало перед земгромадами прогресивний шлях розвитку. Цілком зрозуміло, що при введенні громадської сівозміни різко підвищувалася роль земгромади на селі. Вона фактично переростала в кооператив вертикального типу. При цьому процес відбувався без тиску зверху на селян, без гучної пропагандистської кампанії, як згодом під час суцільної колективізації.

Організація громадської сівозміни була наймагішим заходом, який охоплював усі селянські господарства. Але сівозміну необхідно було встановити. Слід було наполегливо і системно закріплювати її відповідною організацією агрокультурних заходів.

Фрейдорфська земгромада Тарасо-Шевченківського району Одеської округи в 1925 р. провела внутрішню селищний землеустрій, запровадила шестипільну громадську сівозміну. Це дозволило громаді запровадити в сівозміну чорний пар та просапні культури, що в умовах степового регіону дуже позитивно вплинуло на відновлення родючості ґрунту та підвищення врожайності. Розвиток агрокультури дозволив членам Фрейдорфської земгромади збільшити валові збори всіх культур, перш за все головної ринкової культури в громаді – озимої пшениці, яку засіяли одним чистосортним масивом. Громада, для кращого обробітку таких великих земельних односортних масивів, придбала 3 трактори, що помітно підвищило продуктивність праці і поліпшило обробіток ріллі. Близькість ринку збуту молочної продукції (неподалік – вузлова

залізнична станція Роздільна та місто Одеса) навело громадян на думку завести чистокровну племінну череду корів й збудувати громадську молочарню. Сприятливі природно-кліматичні умови півдня України та близькість великого міста дозволили Фрейдорфській земгромаді інтенсифікувати виноробство. З цією метою при проведенні осередселищного землеустрою земельна громада відвела спеціальну цілину землю під виноградник, засадила її прищепленими саженцями кращих сортів [1, с. 1, 2, 4, 14–16, 19, 22, 24]. Отже, Фрейдорфська земгромада перетворилась в багатопрофільний кооператив вертикального типу, в якому функціонувало, як самостійна господарська одиниця 91 трудове селянське господарство. Окремі двори земгромади кооперували тільки ті господарські операції, які вигідніше виконувати гуртом, забезпечуючи таким чином власну вигоду і суспільну потребу в прогресивному розвитку сільського господарства.

Фрейдорфська земгромада – не поодиноким явищем в українському селі 1920-х рр., нами виявлені десятки прикладів таких громад з Житомирської, Одеської, Луганської, Харківської округ УСРР [8. Ф. Р-126, оп. 1, спр. 291, арк. 71–72; 8. Ф. Р-1015, оп. 1, спр. 51, арк. 1–99; 9. Ф. Р-1190, оп. 1, спр. 3, арк. 10, 57–62, 67; 9. Ф. Р-848, оп. 1, спр. 68, арк. 24–88; 9. Ф. Р-848, оп. 1, спр. 42, арк. 39–72; 10. Ф. Р-728, оп. 1, спр. 467, арк. 2–15; 11. Ф. Р-1496, оп. 1, спр. 9, арк. 20, 31, 32, 61; 11. Ф. Р-1850, оп. 1, спр. 8, арк. 12, 14; 11. Ф. Р-1850, оп. 1, спр. 70, арк. 80, 87; 11. Ф. Р-1940, оп. 1, спр. 17, арк. 21; 11. Ф. Р-1472, оп. 2, спр. 63, арк. 24, 63; 11. Ф. Р-848, оп. 1, спр. 310, арк. 13; 29. Ф. 27, оп. 9, спр. 268, арк. 1, 2, 16, 21, 25, 30, 65; 29. Ф. 27, оп. 9, спр. 31, арк. 18–29].

Практика 1920-х рр. підтверджувала великі можливості кооперування селянських господарств у межах земгромади, не руйнуючи індивідуального селянського господарства. Це був прогресивний процес у сільському господарстві, який міг бути альтернативою більшовицькій колективізації.

Вважаємо, що в сучасних умовах необхідно повернутися до досвіду земгромад. Землі для створення рентабельних фермерських господарств не вистачить на всіх бажаючих працювати в сільському господарстві, особливо в густозаселених районах нашої держави. Отже, один з можливих шляхів виходу із сучасного кризового стану в аграрному секторі – це створення в аграрному секторі економіки кооперативів вертикального типу, якими і були земельні громади.

У подальших дослідженнях слід звернути увагу на взаємовідносини на селі між земельною громадою та сільською радою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексеев А. В. Агрономическое изучение крестьянского хозяйства земельного общества Фрейдорф. Старобельск, 1926. 45 с.
2. Бойко В.В. Земельні громади Кримської АРСР (1922–1930 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Запоріжжя, 2003.

3. Верховцева І.Г. Селянське самоврядування в Російській імперії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук. Черкаси, 2019.
4. Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927). Київ, 2000.
5. Голіцин Т. Декілька слів про земельну громаду / Т. Голіцин // Вісник НКЗС. Харків. 1926. № 23–24. С. 96–100.
6. Данилов В. П. Аграрные реформы и аграрная революция в России / В. П. Данилов // Великий незнакомец : Крестьяне и фермеры в современном мире. Москва, 1992. С. 310–321.
7. Два роки роботи уряду УСРР : Матеріали до звіту ХІ з'їзду Рад. Харків, 1929. Розд. паг.
8. Державний архів Житомирської області.
9. Державний архів Луганської області.
10. Державний архів Одеської області.
11. Державний архів Харківської області.
12. Земельний Кодекс УСРР. Харків, 1922.
13. Калініченко В. В. Земельна громада в доколгоспному селі (1817–1930 рр.): аналіз сучасної зарубіжної історіографії // Вісник Луганськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Луганськ. 2012. № 6 (241). Ч. 1. С. 170–182.
14. Калініченко В.В. Інститут громади в доколгоспному селі УСРР у сучасній українській історіографії // Вісник нац. техн. ун-ту «Харківський політехнічний інститут». Зб. наук. пр. Тематичн. вип. «Актуальні проблеми історії України». Харків: НТУ «ХПІ». 2011. №37. С. 87–94.
15. Капустян Г.Т. Українське село в умовах радянського політичного режиму 1920-х років: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук. Дніпропетровськ. 2004.
16. Котляр Ю.В. Селянство Півдня України: доба нової економічної політики (1921–1929 рр.). Одеса, 2004.
17. Кузнецов І. Земельна громада // Вісник НКЗС. Харків. 1925. № 17–18. С. 15–17.
18. Мацюцький В.М. Визначення кількості земельних громад на Лівобережній Україні // Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 30–31 трав. 2019 р. Харків, 2019. С. 362–363.
19. Мацюцький В.М. Генеза земельної громади УСРР // Актуальные научные исследования в современном мире : XXIV Междунар. науч. конф., 26–27 апр. 2017 г.: сб. науч. тр. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вып. 4, ч. 8. С. 54–59.
20. Мацюцький В. М. Земельно-передільна діяльність земельної громади Лівобережної України (1922–1930 рр.) // Матеріали ІV Міжнар. наук. конф. «Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії»: зб. ст. Харків, 2014. С. 185–196.
21. Маркевич Є. Про необхідність нової структури земгромад / Є. Маркевич // Землеустрійник України. Харків, 1926. № 3. С. 13–16.
22. Рибак І.В. Індивідуальне селянське господарство Поділля у добу непу. Кам'янець-Подільський, 2008.
23. Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР. Москва, 1954. 560 с.
24. Скалига Н. Червона земельна громада. Київ, 1926. 56 с.
25. Скотнікова Л.С. Аграрні відносини в українському селі у 1920-х роках // Сутність і особливості нової економічної політики в українському селі у 1920-х роках. Київ, 2000. С. 16–30.
26. Сташевский Е. К вопросу об организации земельных обществ на Киевщине // Журнал Киевского губернского экономического совещания. Киев. 1923. № 9. С. 99–106.
27. Статистика України. Серія VI. Фінансова статистика. Харків, 1928. № 125. С. X–XI.
28. Степаненко О. Економіка землевпорядження. Харків, 1927. 78 с.
29. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
30. Чайнов А.В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации. Москва, 1991. 456 с.
31. Чайнов А.В. Оптимальные размеры сельскохозяйственных предприятий. Москва, 1928. 140с.
32. Шаповал Л.І. Сучасна українська та російська історіографія нової економічної політики : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Полтава, 2006. 18с.